

РАННЯ ЕТНІЧНІСТЬ З ПОЗИЦІЙ АРХАЇЧНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО АВТОХТОННІСТЬ

У статті розглянуто архаїчні уявлення про автохтонність, здебільшого в українців, і на основі цього здійснено спробу висвітлення сутності ранньої етнічності.

Ключові слова: автохтонність, плем'я, сусідство, переказ, рання етнічність, земля, місцина, місцевий, етнонім, топонім, територіальність.

Етнічність як реальність, маючи довгу історію, пережила різні періоди свого існування. Найбільше маловідомим, проте особливо важливим для в'яснення суті самого поняття "етнічність", був час її формування. Очевидно, для цього необхідно дослідити зв'язок між поняттями "рання етнічність" і "плем'я".

Серед українських етнологів питаннями вивчення цього зв'язку займалися М.Хоменко, М.Тиводар, О.Гончаров, Б.Савчук, Л.Залізник, А.Пономарьов. Значний внесок у встановлення етнічності українців через дослідження автохтонності уже своєю обґрунтованою постановкою питання зробив М.Грушевський.

М.Хоменко у статті "Етнос" чи "етнічність"? (До питання пошуку базової категорії сучасної етнології)" зазначив: "в формальних визначеннях "етнічності" відсутня єдність"¹.

Самі прояви особливостей етнічності виразно спостерігаються в етнографічних матеріалах, чим вони архаїчніші. Оскільки давні етноніми пов'язані з певними територіями (за словами Геродота про назви племен фракійців², Йордана про венеців³, Нестора про ранньосередньовічних слов'ян: "Прозвалися іменами своїми, – [од того], де сіли, на котрому місці"⁴), то викликають інтерес архаїчні уявлення про зв'язок (за походженням) груп людей із землею – автохтонність.

Тому мета статті – виявити прадавнє розуміння сутності такого об'єднання як плем'я, оформлене в його ж уявленні про свій стосунок до території.

Б.Савчук відзначає, що етнічність, етнічне є "найбільш загальними поняттями етнології"⁵ і що сьогодні існує розмаїття поглядів. Цей дослідник розуміє етнічність як "сукупність і нерозривну єдність обов'язкових специфічних ознак етносу."⁶ Він намагається розкрити сутність ознак етносу, виділяючи "три головні взаємопов'язані аспекти: етнічність завжди передбачає ідентифікацію... етнічність не може існувати поза взаємостосунками між окремими спільнотами... етнічність є тією системою традиційних символів, що сприяють збереженню внутрішньої єдності та консолідації членів етнічної спільноти"⁷. М.Хоменко вважав, що при визначенні етнічності в науці уже "спостерігається певне наближення до істини"⁸ і в переліку об'єктивних характеристик на перше місце ставив територію⁹. Думку, що етнічність проявляється передусім в мові висловив М.П.Тиводар¹⁰. Близько до виділення періодів етнічності підійшов Л.Залізник, оскільки говорить про етапність її розвитку¹¹. Слушним є звернення О.Гончарова до думки В.Петрова, що для ефективності пошуку необхідне поєднання "напрацювань цілої низки суспільних наук"¹².

Розгляд окремо етносу і етнічності немовби відсторонює їхній давній зміст. У давньогрецькій мові: "Этнос, зос... 1) общество, группа, толпа... сословие ... племя, народность, народ, 6) языческие племена, язычники, 7) род..." слово "эос... привычка, обыкновение, обычай"¹³, а від нього, як відомо, є назва "етика", корінь якої в часі зародження звичаїв, взаємовідносин і, виходить, разом з тим етнічності. Зміст поняття "автохтонність" розкривають давньогрецькі слова "автос" і "хтон", що разом дають пояснення: сам ґрунт, сама земля, сам край¹⁴, отже, говорять про походження від місця. Очевидно, автохтонності надавалося велике значення, якщо Геродот не оминув згадати, що "будіни – тубільці"¹⁵. Давній обіг названих понять доніс

нам інформацію, що за словом "етнос" стоїть звичай, що виник на основі уявлення про походження групи людей від своєї землі.

Хоч основним джерелом тут виступає набуток етнографії, але, як уже йшла мова, необхідне використання й інших джерел. Розглянемо деякі найбільш виразні матеріали. У збережених прадавніх уявленнях про місцеве походження людей, чи, точніше, фрагментах цих уявлень, виділяються такі загальні елементи: про пов'язаність з місцем, про єдність місць, подібних до першого.

Перший основний елемент уявлень, пов'язаний з вірою у своє походження від місця, повсюдно зустрічається у язичницькій релігії. Він проявився і в так званій "займанщині" у подальшому. Твердження про споконвічність займання ділянок землі родами, племенами та їхніми групами, як частина випадків заявлення першості у володінні місцем, найбільше зближує з первісним усвідомленням свого зв'язку із землею походження. Поселення обов'язково пов'язувалися з власною територією, що надавало їм право на неї. Це показує архаїчна топоніміка. Недаремно В.Ташицький та польський ономаст С.Роспанд вважали, що топографічні назви хронологічно найдавніші¹⁶.

Як впливає з фактів, самовизначення племені полягало у віднайдені групами людей спосібів освоєння різних ділянок суходолу. Де легко було освоїти потрібну ділянку, або знайти вдосталь пасовищ, рід прив'язувався до свого типу землі, наділеного йому етнічною історією, подібно, як іншому родові припав інший тип площини рельєфу.

Зосередженість на конкретній території, що спостерігається у багатьох топонімах, утворених в пізньому середньовіччі, наводить на думку, що це може бути наслідком попередньої усталеності "...в назвах населених місць дуже часто зустрічаються місцеві географічні терміни, зв'язані з ландшафтом місцевості..."¹⁷ В.Петрук та О.Діброва звертають увагу на пов'язаність історичної географії з етногеографією¹⁸. Також І.Б.Савчук пише: "Природно-географічна ніша зумовила існування притаманного лише Україні типу етнічності..."¹⁹ Вчений вважає, що здебільшого із територією українців пов'язані "основи україногенезу та його магістральна лінія"²⁰. Територіальність об'єднань людей, як ціла історична система, є у різних народів. Ми знаємо про велику групу племен галів, Галію, а в шумерів gal – "земля, місце", в "угрів" hely – "місце"²¹. На території України існувала ж Гелея, і на Прикарпатті є декілька топонімів з коренем гел-, наприклад, Геленки на Тернопільщині.

Ю.Г.Писаренко, досліджуючи старовинні народні уявлення, зробив слушне припущення, що "...людина спочатку уявлялася такою, що приходить із землі, й мати переймає народжуючу функцію від місця на землі"²². Наприклад, силу велета Антея давньогрецька міфологія пов'язує із походженням від землі і сили свої він відновлював від землі²³. Надання великого значення саме землі виявляє "обряд клятви з дерном на голові. Вперше цю клятву згадує давньослов'янський переклад слів Григорія Богослова XI ст. Найцікавіше, що пізньому значенню клятви – доводити право на користування ділянкою землі передувало дещо інше – доведення належності до землі людини. Ця обрядовість мала засвідчувати ідентичність людини, саме її існування, повноправність, які в архаїчному суспільстві отримували вираз у зв'язку людини з родом, рідною землею – територією общини"²⁴. Я.Конєва пише, що у фольклорі українсько-польського пограниччя "Зрадою вважається ставити церкву на новому місці, де вже виросло два покоління..."²⁵ На основі глибокого аналізу Ю.Г.Писаренко дійшов висновку: "Мова родового суспільства не відрізняє назви роду від назви місця, – момент, що заслуговує особливої уваги..."²⁶.

У записах А.Княжинського "Причинки до звичаєвого права на Бойківщині" (вперше опублікованих у 1931 – 1933 рр.) читаємо: "Давнім звичаєм на Бойківщині, що загинув під кінець минулого століття, був відклик на свідоцтво землі. Коли ведено спір о межу, а одна із сторін не мала своїх свідків, могла вона посвідчитися землею. Се свідоцтво мало більшу вагу від зізнань хоч би найбільшої кількості противних свідків. Відбувалося се так: спірні сторони збиралися з одного кінця ниви. Чоловік, що бажав посвідчитися землею, йшов на другий кінець ниви. На межі, яку собі визначував (по стороні противника), викопував пласт землі (моріг) і з ним вертав до зібраних людей. Ту, заклявши на свою правду і покликавши на свідка землю, клав пласт землі на голову й поспішаючи йшов тією межею, яку собі визначив і за яку спорив. Зібрані з жахом гляділи за ним, певні сього, що "свята земля" покарає його наглою смертю, коли він обманув людей..."²⁷

Виділимо такі ознаки: обрядовий перехід через цілу ниву, хоч ідеться тільки про межу, обрядовий перехід по межі, що нагадує перехід через ниву, цілий пласт землі, а не грудка. Вияснене тут уже спонукує нас припустити, що клялися не взагалі землею, а своєю землею (нивою, а колись місциною), і раніше спір йшов між родами всередині малого племені (чи між спорідненими сусідніми племенами) за цілу типову для них усіх місцину. Хто першим обробив окрему ділянку рельєфу – "рушив землю" (як кажуть на Прикарпатті), той міг поклястися таким чином.

Не зовсім прихильне ставлення до чужого місця, виражене у недовірі до нього (обираючи місце для оселення, звертали увагу на таке: "...щоб це місце було по можливості на ціліні, де земля "спокійна" "²⁸). Це ставлення до раніше займаного людьми місця існувало вже у племен. Археологічні розкопки поселень на Україні це добре показують. Й донедавна українці притримувалися настанов ще старійшин племінних родів: "не можна будувати нову хату на місці старої, хоча б трохи не посуваючись убік"²⁹.

Життя біля дерев спонукало до використання їх у символіці, про що можна судити з назв: "дерево життя", "дерево роду". Ми знаємо, дерево символізує силу життя, але упускаємо з виду, що тільки на своєму, не відкритому повністю місці. А "дереvence" готували до весілля, а то й похорону молодого людини³⁰ – подій не лише особистих, але й родоплемінних. В околицях м. Перемишля готували "коровай з деревцем"³¹. Традиційний весільний хліб в давньому світогляді символізував на землі місце з деревами, що демонструє також назва ("гільце")³². Як дерево виростає із землі, так і людина, вважалось, походить від місця на землі.

Корнелій Тацит у розповіді про поховальний звичай германських племен відзначив головне ("єдине") у племінному світогляді: "Похорони у них позбавлені всякої пишності; єдине, чого вони дотримуються, це – щоби при спаленні тіл знаменитих мужів використовувалися певні породи дерев"³³. На великій території, навіть на площі в декілька квадратних кілометрів є відносно недалеко одне від одного місця для вологолюбних, сухостійких, світлолюбних, тіневитривалих дерев, для яких потрібний різний за якістю ґрунт. Тобто, слід саме місцинного світогляду тут наяву. Очевидно, багато які з давніх місцинних уявлень на той час вже віджили, але такий, на думку вчених, надзвичайно консервативний звичай, як поховальний, це зберіг. Звернімо увагу, що, за словами Корнелія Тацита, племена германців "...славлять породженого землею бога Туїстона"³⁴. Виходить, що релігія племен мала відношення до території, притому, коли в "бога" зв'язок з великою територією, то в його "синів" відповідно були її окремі місця – "діброви і гаї"³⁵. Як ми дізналися, давні германці вважали, що бога їхнього усіх породив різноманітний земний простір, то одне з них плем'я семіонів свій початок пов'язувало з сином бога і гаєм: "...їх плем'я найдавніше і прославлене; що їхнє походження і справді відходить в далеке минуле, підтверджується їхніми священнодійствами...Благоговіння перед цим гаєм проявляється у них...Всі ці релігійні приписи зв'язані з уявленням, що саме тут почалося їхнє плем'я..."³⁶ Також підкреслена вказівка на давність, і свідчення цієї давності дають нам зрозуміти, що в часи Корнелія Тацита племінний світогляд уже помітно зникав.

Поселенці серед лісів спалювали покійників, а люди відкритих просторів – ховали трупопокладенням, отже, залежно від особливостей території. Враховуючи давнину поховальних звичаїв, можна побачити в цьому зв'язок з архаїчними уявленнями про автохтонність.

В час Амміана Марцелліна (IV ст. н. е.) доходили уже слабкі відголоски про той період, коли складалася племінна система, бо для нього глибокий історичний зміст цього світогляду уже був втрачений: "...знамениті "сини землі" не виникли із лона землі...я маю на увазі тих, кого називали "спартами", так як вони несподівано появилися в різних місцях...і, на думку стародавності, яка схильна до перебільшень, вийшли із землі"³⁷. Під словами "вийшли із землі", "появилися в різних місцях", мабуть, йшлося в міфології про пов'язаність з різними місцями. Уявлення про походження від землі, напевно, уже згодом стало паралельним до усвідомлення кровного походження.

Доцільно тут коротко зупинитися на фактах, що прояснюють ситуацію з територіальністю племен, у якій теж можемо знайти пояснення уявленням про автохтонність. Давня писемна історія здебільшого опосередковано розповідає про неї, як і взагалі давні автори. Ще Гомер писав: "...місто...феакіян, що жили віддавна в широкополянній землі Гіперейській..."³⁸ Осільки плем'я – жителі, звісно, не однієї поляни, то слова Гомера можна вважати вказівкою на

поширеність в названій землі площ полян, як типу місцин. Згадаймо також, що в час становлення стародавнього Риму, сусідні пагорби там, де він виник і розбудувався згодом, займали поселення різних племен³⁹. Прокопій Кесарійський зауважив, що гуни-кутригури використовували тільки частину полів за Танаїсом⁴⁰, а, отже, інші поля займали різні племена.

Дані археології добре ілюструють повідомлення давніх авторів. Зокрема, помічено "...тісне співіснування та посмужне проживання носіїв різних культурних традицій, що спостерігається в пізньому мезоліті... Цей феномен... не має чіткої зональної прив'язки... цілком вірогідно, що він пов'язаний з утворенням нового соціального угруповання – племені... Це наштовхує на думку про те, що на всі розглянуті складові культури життєзабезпечення закон зональності не поширюється, а їх варіабельність підкоряється дії інших, поки що не досліджених чинників..."⁴¹ В.Д. Баран вказує, що ранньослов'янські поселення розташовані за певним правилом. В археології відоме "через-полосне розселення... племен"⁴².

Археологи інколи відзначають, що поселення не було зруйноване ворогами, а піч в житлі ритуально руйнували при покиданні його. І. Мисюк записав прикарпатську старовинну пісню про весільне гільце (деревице), де є такі слова: "У глухій лісі зрубано В нові двори внесено"⁴³. Весільне гільце зрубали на новому місці ("у глухому лісі"), отже, це символізувало, що новому родові (а молодого ж називають князем, подібно, як називав літописець старійшину "в роді своєму" – Кия⁴⁴) належить інше місце і поселення ("в нові двори"). Зазначено, що не в один двір, а в двори. Це побажання заснувати ціле родове поселення. Автором "Повісті минулих літ" застосовано слово "місце", так до племені і до кожного роду, наприклад, полян: "...існували поляни і жили кожен із родом своїм на своїх місцях"⁴⁵.

Поселення культури карпатських курганів мали окремі групи могильних пагорбів. М.Ю. Смішко розповів: "На деяких могильниках було простежено розташування курганів у двох або трьох відокремлених одна від одної групах. Так, на могильнику біля Глибокої... кургани були розташовані в кількох групах... біля Нижнього Струтиня дві групи..."⁴⁶ Біля "Глибокої" (Глибоцький р-н Чернівецької області) археологи виявили: "Поселення на лівому високому і правому пологому берегах безіменного струмка, притоки р. Котовиця..."⁴⁷ Біля сусіднього з Глибокою села Михайлівка теж існувало: "Поселення на правому березі р. Малий Котовець...", а біля сусіднього села Слобідка – поселення на мисі між потоками⁴⁸. Звернімо увагу, що поселення на однакових (правих) берегах є на річках з дуже подібними назвами, а відоме ж плем'я котинів. Отже, згадані поселення культури карпатських курганів знаходяться на місцях трьох типів: на лівому високому березі, на правому пологому, на мисі між потоками. Відповідно залишені і окремі групи курганів. А в Нижньому Струтині (Івано-Франківська область) знаходяться дві групи курганів тому, що в цьому селі відомі тієї ж самої культури: "Поселення по обох берегах безіменного потоку в уроч. (урочищі. – Б.К.) "Селища"..."⁴⁹ Ю.Тарнович, збирач історичних переказів лемків, зустрівши сліди звичаєвості епохи групи поселень, що наприкінці I тисячоліття злилися в село, зауважив: "Ще сьогодні бачимо в наших селах на Лемківщині окремі частини... які творять одне село..."⁵⁰ Так етнічна пам'ять місцевого населення допомагає нам переконатися, що поселення племен були місцинними.

Місцина, як назва окремого на рельєфі місця, достатнього за площею для розташування поселення, забезпечення його землею, вважалася древніми також причетною до самого походження людини, адже і предок скіфів Таргітай, за Геродотом, був сином головного бога – Папая (теж, мабуть, бога земель при річках, бо В.П.Петров писав, що па у балтів означає річку⁵¹) і дочки бога Борисфена⁵² – ріки саме скіфів. Як видно з цього, уявлення про автохтонність передбачало, як походження від території (ніби безпосередньо від землі), так і через бога території. Спостерігати це допомагає ще другий елемент прадавніх уявлень про єдність місць, подібних з першим.

Існують факти, які дають підставу припустити, що звичні місця вважали у глибоку давнину ніби продовженням першого місця, звідки походить етнос, адже постійно зростала потреба в просторі для оселення та занять в межах територіально-господарського комплексу певного типу.

Своя земля вшановувалася племенем як божество, і донедавна наголошували, що вона свята (про що вже була мова). Язичницьку релігію племен можна, в цілому, віднести до фетишизму. Все, що нагадувало свою землю, ставало ритуальним: чи то грудочка землі – "чер-

вона гірка⁵³, чи "гільце", чи писанка. Орнаментальний мотив писанки "безкінечник", очевидно, символізує велику подібність місць племені, ніби це одна територія, тільки продовження найраніше освоєного племенем місця на значних просторах, так як на них поширюється нежитково-етнонімна топоніміка. Він графічно дуже нагадує: 1) орнамент на давньослов'янських горщиках, 2) звивини русла річки чи потоку та й прибережних смуг землі, на яких і були поселення. Напевно, писанка символізує типову місцину племені і поширеність таких місць.

Невідомо, чи вже звернули увагу дослідники на подібність писанки до чуринги. Писанка – фетиш, це типово племінний символ землі. Доказом племінної символіки писанки виступає факт, що були здавна традиційні (тільки свої) писанки в різних селах. О.Кіращук, дослідник орнаментування покутської писанки, пише: "Пригадую, як малим вчув дивну тоді для мене сердиту фразу бабусі на якусь нетрадиційну писанку для її села: "То не наше!"⁵⁴

Вважалося, що писанка концентрує багато необхідного для людини: "...в Карпатах побутує повір'я, що любов існуватиме доти, доки писатимуть писанки." Тетяна Кара-Васильєва і Тадей Карабович пишуть про магічно-сакральний зміст писанок⁵⁵. Відомо, що писанку дарувала дівчина своєму судженому, "червоним яйцем обкочували тричі могилку"⁵⁶, дарували в інших особливо урочистих випадках, був цей предмет на почесному місці в хаті у святкові дні. В гуцулів збереглося повір'я, що доти "Дідок першовічний" буде перемагати зло – "Гаргона", аж "Доки будуть писанчєрі писанки давати"⁵⁷. Що писанка не тільки красивий подарунок, свідчить і ще такий глибоко архаїчний звичай: "Символічності писанка набуває на Проводи. Культ померлих, що дійшов до нашого часу, позначає писанку як символ...Адже за традицією її несуть на могили близьких і там кладуть в руно барвінку як культову жертву"⁵⁸. А ще існує звичай кидання скорлуп крашанок на воду для рахманів. В.Шухевич записав від гуцулів переказ: "Рахмани се наші крєвні"⁵⁹. М.Максимович розповів про "...качання червоних яєць, яке так люблять по всій Русі. У багатьох місцях України дівчата виходять після обіду на Юрія качати крашанки в поле на житах і там закопують їх у землю..."⁶⁰.

Автор цієї роботи не поділяє думки про те, що писанка символізує сонце, тому що на писанках, де є "найдавніші образи", відоме також "дерево життя"⁶¹. Коли ж дерево, Куст символізують, як ми мали змогу переконатися, порослу лісом і кущами підвищену територію. Писанка виглядом свого видовженого верху нагадує невисокий пологий горб, і подібне підвищення, як елемент ландшафту, придатне для життя, господарювання. Відомо, що в українців форма Землі уявлялася також і "як яйце"⁶². Також і в міфах стародавніх греків сказано, що "богиня" знесла "світове яйце"⁶³. З життям на землі пов'язані давні орнаментальні мотиви писанки. Існують ще промовистіші факти про символізування писанкою плодючості землі: "...повернувшись із церкви, господар заходив у хлів і освяченим яйцем торкався голови худоби, "щоб водилось і плодилось". Покладене на підвіконні яйце мало запобігти пожежі, а закопане в землю мало забезпечити добрий урожай"⁶⁴. Ця згадка про плодючість зближує писанку з чурингою. Бойки розповідали: "...якби блуд чєпився, а пригадає собі з ким на пущення ділився яйцем – опам'ятаєсь, вийде на добру дорогу"⁶⁵. Пов'язаність ритуального яйця з орієнтуванням на території за допомогою протиставлення невідомого місця відомому – слід пошуку в племінну епоху знайомої (типової) ділянки. Г.Булашев підкреслив, що велика повага до землі "подекуди (у Вінницькому, приміром, повіті) межує з обожненням"⁶⁶. Отже, як ми бачимо, мало місце вшанування своєї племінної землі. Писанки були поширеними у багатьох країнах: "До XVIII ст. писанки були знані в цілій Європі та Західній Азії"⁶⁷.

Орієнтацію на поширеність найбільше придатних для оселення місцин одного типу і, що важливо, традиційних, відображає топонімічна проза. В.Сокіл у книзі "Народні легенди та перекази українців Карпат" зазначив: "У Карпатах, наприклад, багато топонімів зі словом "поляна", до якого прикладається сюжет про освоєння серед лісів і гір ділянки землі"⁶⁸. Також цей автор зауважив, що значна частина сюжетів топонімічних переказів пов'язана з особливостями ландшафту." Тут доречно буде навести слова археолога В.Коноплі, наприклад, про топографію поселень ще енеолітичної культури лійчастого посуду, яка сягнула західних областей України: "У сфері практичних знань особливо велику увагу приділяли знанню навколишньої місцевості..."⁶⁹

Отже, рання етнічність у прадавніх уявленнях про автохтонність пов'язана з походженням людини, племені від землі (місця, де воно виникло). Можна висловити припущення, що вся

етнічність пов'язана з територіальністю в розвитку людства. Підставою для цього є уже хоча б те, що й нині про людину можуть традиційно сказати: "це син... краю" чи "це син...землі".

Цінним джерелом для дослідження ранньої етнічності виступає міфологія. На відміну від знань про генетичне походження людини, уявлення про походження від території виникло у дуже глибокій первісності, і його потрібно ще реконструювати, що є одним з основних завдань етнології.

¹ Хоменко М. "Етнос" чи "етнічність"? (До питання пошуку базової категорії етнології) // Етнічна історія народів Європи. – К., 1999. – Вип. 1. – С. 85.

² Геродот. Історія. – К., 1993. – С. 393.

³ Иордан. О происхождении и деяниях гетов. "Getica". – М., 2000. – С. 112.

⁴ Літопис руський. – К., 1989. – С. 2.

⁵ Савчук Б. Українська етнологія. – Івано-Франківськ, 2004. – С. 26.

⁶ Там само. – С. 28.

⁷ Там само.

⁸ Хоменко М. Вказ. праця. – С. 85.

⁹ Там само.

¹⁰ Там само.

¹¹ Залізняка Л. Від склавинів до української нації. – К., 2004. – С. 22 – 35.

¹² Українська етнологія. За ред. В. Борисенко. – К., 2007. – С. 16 – 26.

¹³ Древнегреческо-русский словарь. – М., 1958. – С. 459.

¹⁴ Словник іншомовних слів. – К., 1974. – С. 13, 736.

¹⁵ Геродот. Вказ. праця. – С. 123.

¹⁶ Худаш М.Л., Демчук М. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (відантропонімі утворення). – К., 1991. – С. 31.

¹⁷ Бучко Д.Г. Походження назв населених пунктів Покуття. – Львів, 1990. – С. 11 – 31.

¹⁸ Петрук В. Екзампай – сакральний центр Великої Скіфії // Історичний журнал. – К., 2005. – № 3. – С. 113 – 117.

¹⁹ Савчук Б. Вказ. праця. – С. 39, 65.

²⁰ Там само. – С. 64.

²¹ Стецюк В. Дослідження передісторичних етногенетичних процесів у Східній Європі. – Львів-Київ, 1998. – С. 32.

²² Писаренко Ю.Г. Смерть Святогора: відголос передісторії людства в билинах // Український історичний журнал. – К., 1999. – № 2. – С. 135 – 138.

²³ Хрестоматия по истории древнего мира. – М., 1991. – С. 13.

²⁴ Писаренко Ю.Г. Вказ. праця. – С. 136.

²⁵ Конєва Я. Символічний простір "своїї землі" у фольклорі пограниччя // Етнічна історія народів Європи. – К., 1999. – Вип. 1. – С. 37.

²⁶ Писаренко Ю.Г. Вказ. праця. – С. 135 – 137.

²⁷ Княжинський А. Причинки до звичаєвого права на Бойківщині. Свідоцтво землі // Літопис Бойківщини. – Львів, 2005. – С. 186 – 187.

²⁸ Українська минувшина. – К., 1993. – С. 27.

²⁹ Там само. – С. 19.

³⁰ Українська етнологія. – С. 334 – 365.

³¹ Борисенко В.К. Традиції і життєдіяльність етносу на матеріалах святково-обрядової культури українців. – К., 2000. – С. 190.

³² Там само. – С. 189 – 191.

³³ Тацит Корнелій. Произведения в двух томах. Т.1. – СПб., 1993. – С. 814.

³⁴ Там само. – С. 338.

³⁵ Там само. – С. 341.

³⁶ Там само. – С. 342.

- ³⁷ Марцеллин Аммиан. Деяння // Историки Рима. – М., 1970. – С. 403 – 424.
- ³⁸ Гомер. Илиада. – М., 1985. – С. 431.
- ³⁹ Маяк И.Л. Рим первых царей. Генезис римского полиса. – М., 1983. – С. 239.
- ⁴⁰ Прокопій Кесарійський. Війна з готами. – М., 1996. – С. 24.
- ⁴¹ Сминтина О.В. Зональність ранньопервісних культур: дослідження, факти, теорії. – Одеса, 2001. – С. 305.
- ⁴² Чмихов М.О., Кравченко Н.М., Черняков І.Т. Археологія та стародавня історія України. – К., 1992. – С. 293.
- ⁴³ Мисюк І. Віночок золочений. – Снятин, 2003. – С. 136.
- ⁴⁴ Літопис руський. Вказ. праця. – С. 4.
- ⁴⁵ Там само. – С. 5.
- ⁴⁶ Смішко М.Ю. Карпатські кургани першої половини I тисячоліття н. е. – К., 1960. – С. 59.
- ⁴⁷ Археологія Прикарпаття, Волині ранньослов'янського і давньоруського періодів. – К., 1982. – С. 63.
- ⁴⁸ Там само. – С. 62.
- ⁴⁹ Там само.
- ⁵⁰ Тарнович Ю. Мова століть: Лемківщина в переказах. – Львів, 1938. – С. 8.
- ⁵¹ Петров В.П. Етногенез слов'ян. – К., 1972. – С. 57 – 58.
- ⁵² Геродот. Вказ. праця. – С. 573.
- ⁵³ Циганок О. Традиційні вірування подолян у потойбічне життя (Рахманський Великдень) // Народознавчі зошити. – Львів, 1999. – Зошит 4 (28). – С. 531 – 532.
- ⁵⁴ Кірашук О. Покутська писанка // Ямгорів. – Ів.-Фр., 2005. – Ч. 13, 14. – С. 168 – 176.
- ⁵⁵ Кара-Васильєва Т., Карабович Т. Писанки // Холмщина і Підляшшя. Історико-етнографічне дослідження. – К., 1997. – С. 270.
- ⁵⁶ Українська етнологія. – С. 334 – 365.
- ⁵⁷ Гуцульський календар // Гуцульщина. – Верховина, 1998. – С. 70.
- ⁵⁸ Борисенко В.К. Обряди життєвого циклу людини // Холмщина і Підляшшя. Історико-етнографічне дослідження. – К., 1997. – С. 280 – 305.
- ⁵⁹ Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 4. Вид. 2. – Верховина, 1999. – С. 247.
- ⁶⁰ Максимович М. Дні та місяці українського селянина. – К., 2002. – С. 47.
- ⁶¹ Кара-Васильєва Т., Карабович Т. Вказ. праця. – С. 270 – 279.
- ⁶² Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. – К., 1992. – С. 414.
- ⁶³ Борейко В.Є., Грищенко В.М. Екологічні традиції, повір'я, релігійні погляди слов'янських та інших народів. – К. – М., 1997. – Т. 2. – Вип. 12. – С. 19.
- ⁶⁴ Кара-Васильєва Т., Карабович Т. Вказ. праця. – С. 270 – 279.
- ⁶⁵ Скорик М. Бойківські писанки // Літопис Бойківщини. – Львів, 2002. – Вип. 2. – С. 66.
- ⁶⁶ Булашев Г. Вказ. праця. – С. 414.
- ⁶⁷ Скорик М. Вказ. праця. – С. 66.
- ⁶⁸ Сокіл В. Народні легенди та перекази українців Карпат. – К., 1995. – С. 158.
- ⁶⁹ Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат / Відповідальний за випуск С. Павлюк. – Т. 1. Львів, 1999. – Т. 1. – С. 108.

В статье рассмотрены архаические представления об автохтонности, преимущественно украинцев, и на основании этого осуществлена попытка освещения сущности ранней этничности.

Ключевые слова: автохтонность, племя, соседство, предание, этничность, земля, место, этноним, топоним, территориальность.

Archaic concepts of autochthony, in particular of Ukrainians, are considered in the article, and on the basis of this attempt of covering the essence of early ethnicity is put into practice.

Key words: autochthony, tribe, society, narration, early, ethnicity, land, locality, local, ethnonym, toponym, territoriality.